

Bitkiler ve Bitkisel Maddelerin İncelenmesi

Cascara (*Frangula purshiana* (DC.) J.G.Cooper)

Kullanılan kısım

Kurutulmuş kabuk (Cortex frangulae purshiana)

Anabileşenler

Kabukta %6-9 antrasen türevi vardır; bunların %80'i antron glikozidleridir; en önemlileri aşağıdaki gibidir:

Aloe-emodin

Barbaloin

Frangulin

Kaskarosid A-F %1.4-2; rhamninin diyeti de bilinir)

Krisalin

Palmadin A-C

Etki

- İştah açıcı
- Kan şekerini düşürücü
- Sürgüt
- Sindirimi kolaylaştırıcı

Kullanılma/Doz

- Peklik
- Küçük hayvanlar
- Kuru bitki: 25-300 mg/kg
- Kuru özüt: 15-500 mg
- Sıvı özüt: 0.5-4 ml
- Tentür (%25-40 etilalkolde 1:2-1:3): 0.05-0.15 ml/kg
- Dekoksiyon (2-5 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg
- Akışkan özüt (1:1)
- At ve sığır: 0.8-45 ml
- Koyun ve domuz: 0.6-4 g

İstenmeyen etki/Uyarı

- Güvenli bir maddedir; normal dozlarda etkisi oldukça yavaş ve ılımlıdır.
- Bağırsak tıkanması, yangılı sindirim sistemi hastalığı, karın sancısı, gebelik ve emzirenlerde kullanılmamalıdır.
- Antrakuinon glikozidler mutajenik etkilidir.

Civanperçemi (*Achillea millefolium* L.)

Diğer isimler:

Arapsacı, Binbiryaprakotu, Civanpençesi, Kandilçiçeği.

Aile:

Bileşikgiller (*Asteraceae/Compositae*).

Benzer türler:

Türkiye'de 40 dolayında Civanperçemi türü vardır; başlıcaları şunlardır. *A.aleppica* DC. (Yılançiçeği), *A.armenorum* Boiss. et Haussk. (Baytaran), *A.biebersteinii* Afan./*A.micrantha* Willd. (Sarıcivanperçemi), *A.kotschyi* Boiss., *A.multifida* (DC.) Boiss. (Ebülmülük), *A.nobilis* L. (Ayıdanası, Ayvadana, Kurtotu), *A.setacea* Waldst et Kit. (Tilkikuyruğu, Yilandili), *A.wilhelmsii* C.Koch.

Tanım:

Beyaz çiçekli, çok yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Trabzon-Zigana dağında yetişir.

Kullanılan kısım

- Yapraklı ve çiçekli dallar (Herbae millefolii)
- Çiçekler henüz tamamen açmadan dallar toplanır ve gölgede kurutulur.

Anabileşenler

- Acı glikozidler (achillin)
- Alkaloidler
- Antosiyanidinler
- Antrakuinonlar
- Flavonoidler (apigenin 7-o-glikozid, rutin)
- Hidrosiyanik asit
- Kafur
- Koumarinler
- Monoterpenler
- Organik asitler
- Sabit yağ
- Seskuiterpen laktonlar (başlıca guaianolidler)
- Uçucu yağ (%0.2-1; borneol, kafur, kamazulen, limonen, limonen, ökaliptol, pinenler, sineol, limonen ve bunların esterleri)

Etki

- Adet söktürücü
 - Antibakterial
 - Gaz söktürücü
 - İdrar söktürücü
 - İştah açıcı
 - Kuvvetlendirici
 - Ödem giderici
 - Safra söktürücü
 - Spazm çözücü
 - Yangı önleyici
 - Yara iyileştirici (özellikle basur)
 - Uyarıcı
-
- Safra salgısını artırıcı etki acı lezzetli seskuiterpen laktonlar.
 - Spazm çözücü etki flavonoidler.
 - Diğer birçok etkisi (antibakterial, yangı önleyici, ödem giderici gibi) kamazulen-flavonoid arasındaki etkileşme ile ilgilidir.

Kullanılma/Doz

- Veteriner hekimlikte 14 etkin maddeyi içeren preparatı sığır, at, koyun, keçi ve domuzlarda kızgınlığa yol açmak için kullanılır; bunu %10 oranında içeren formülasyon:
 - At ve sığırlarda ağızdan günde 3 kez 50 g miktarda 2 gün
 - Diğer hayvanlarda günde 2 kez 10-20 g miktarlarda 3-4 gün süreyle
- İnfüzyon şeklinde (%5) insanlarda dışarıdan ve içeriden kullanılır. Yemeklerden önce günde 3-4 kez bir bardak içilir.
- Banyo şeklinde (200 g bitki/1-2 L suda 20 dk tutulur ve banyo suyuna katılır) de kullanılır.

Çamsakızı (Terebintina)

Diğer isimler:

Terebentin, Terementi, Terementin, Terpentin.

Aile:

Çamgiller (*Pinaceae*).

Tanım:

Çok sayıda *Pinus* türü ağaçtan elde edilen oleoreçinedir.

Türkiye'de Batı ve Güney Anadolu'da Kızılçam (*Pinus brutia* Ten) isimli ağacın gövdesine V şeklinde yapılan yarıklardan elde edilir.

Bir ağaçtan 1-1.5 L terebentin elde edilir; ağaç kesileceği zaman birçok yerinde yaralama yapılarak 10 L'ye kadar drog sağlanabilir.

Çamsakızı açık-sarı renkte, bal kıvamlı ve bal renginde, kuvvetli kokulu, kendine özel acı ve yakıcı lezzetlidir.

Beklemekle 2 tabakaya ayrılır; altta gri-beyaz renkte reçine bakımından zengin kısım (kolofon), üstte koyu-sarı renkte, geçirgen ve uçucu yağdan zengin kısım bulunur.

Anabileşenler

- Çamsakızı
 - %70-90 reçine
 - %10-30 uçucu yağ (Oleum terebinthinae, Turpentin oil, Terementi esansı, Terementi ruhu, Neft yağı, Çam terementisi)
- Yağ, oleoreçinenin damıtılması ve temizlenmesi ile hazırlanır.
- Uçucu yağ (önemli bir kısmı)
 - α -pinen (%70)
 - β -pinen (%6.5)
 - 3-karen (%10)
 - β -piyronen (%3)
 - Diğer terpenik maddeler (limonen, dipenten, terpinolen, borneol, bornilasetat, gayakol gibi)
- Oleoreçinede bulunan reçine asitlerinin başlıcaları:
 - Abietinik asit
 - Dihidroabietinik asit
 - İzopimarik asit
 - Larikinolik asit
 - α - ve β -Larinolik asit
 - Lariviresinol
 - Neoabietinik asit
 - Pimarik asit
 - Balsam
 - Acı maddeler
 - %14-15 Larikoresen
 - Lariksil asetat
 - Renkli maddeler
 - Süksinik asit

Etki

- Terebintin ve terebintin yağı:
 - Antiseptik
 - İnsektisit
 - Yara iyileşmesini teşvik edici

Kullanılma/Doz

- Dahilen genellikle yağ veya yağını içeren preparatları
 - Balgam söktürücü
 - Solunum sistemi ve idrar yolları antiseptiği
- Dışarıdan oleo-reçineyi %10-20 arasında içeren preparatları
 - Kas ve eklem ağrılarında ağrı kesici
 - Deri ve tırnaklarda antiseptik
 - Yara iyileşmesini hızlandırıcı
 - Merhem (%5 terementi yağı)
 - İneklerde dışarıdan meme hastalığı
 - Flegmon
 - Tendinit
 - Romatoid bozuklukların sağaltımı

Çay (*Camellia sinensis* (L.) Kuntze)

Diğer isimler:

Thea sinensis L./*C.viridis* Sweet./*C.thea* L.

Aile:

Çaygiller (*Theaceae*).

Tanım:

Beyaz çiçekli, kışın yapraklarını dökmeyen ağaçtır.

Dağılım:

Vatanı Çin'dir. Kuzey Anadolu sahillerinde (özellikle Rize) fazla yetiştirilir.

Kullanılan kısım

- Yapraklar (Folia theae).
- Siyah ay (taze yapraklar toplandıktan ama demet halinde getirilmeden önce fermente olması için birkaç saat nemli ortamda tutulur, sonra fırında kurutulur).
- Yeşil ay (taze yapraklar toplandıktan sonra hemen ısıtılır, demet halinde toplanır ve kurutulur) şeklinde bulunur.
- Fermentasyon işlemleri ile çayın rengi sarımsı-yeşilden (yeşil çay) kırmızımsı-kahve-siyaha (siyah çay) kadar değişir. İşlem, ayın kimyasal bileşimi de (polifenollerin yükseltgenmesi ile) değişir.

Anabileşenler

- Yapraklar
 - Biflavonoidler (theasinensis-A)
 - Kafein (%2-4)
 - Kateşik tanenler (%10-20; epikateşin, epikateşin gallat, epigallokateşin gibi)
 - Mineral maddeler
 - Teofilin ve teobromin (ikisi de az miktarda)
 - Triterpen saponinler
 - Uçucu yağ (%1-1.5)
- Tohumlar
 - Sabit yağ (%25)
 - Saponinler
- Bir paket yeşil çay: 20 mg (10-30 mg) kafein
- Bir paket siyah çay: 40 mg (25-110 mg) kafein
- Yeşil çay yapraklarında %30-40 flavonoidler (flavan-2-ol türevleri; kateşinler) bulunur; son derece güçlü yükseltgenmeyi önleyici etkileri olan bu maddelerin başlıcaları:
 - Kateşin
 - Epikateşin
 - Epikateşin-3-gallat (ECG)
 - Epigallokateşin (EGC)
 - Epigallokateşin-3-gallat (EGCG)
 - Gallokateşin
- Yeşil çaydaki maddelerden en etkini EGCG'tır.
- Bunlar, çaya acı-buruk tadını da verirler.

Etki

- Büzüştürücü
- Mutasyon önleyici
- Uyarıcı-analeptik (kalp, solunum)
- Yangı önleyici
- Yükseltgenme önleyici

- Yeşil çaydaki polifenoller, doku ve organlarda katalaz, GSH peroksidaz miktarını artırır; bu durum, doku ve organları yükseltgenmeye karşı korur ve dayanıklılığını artırır.
- Kanserin (ağız boşluğu, akciğer, deri, yemek borusu, karaciğer, mide, prostat gibi) başlaması, ilerlemesi ve büyümesini önler.
- Günde 5-10 bardak yeşil çay NOS oluşumunu önemli ölçüde engeller; oksidatif gerilimde yararlıdır.
- Kafein sAMP-FDE etkinliğini engeller (sAMP yarı ömründe uzama) ve adenozin reseptör antagonisti olarak etkir.

Kullanılma/Doz

- Yeşil çay halinde birçok hastalığa karşı (kalp-damar hastalıkları, karaciğer bozuklukları, kanser gibi) koruyucu olarak kullanılır.
- İdrar söktürücü
- Sürgün önleyici
- Uyarıcı
-
- Küçük hayvanlar
- Standardize özüt (%80 polifenollerini içerir): 10-20 mg/kg
- Çay: 0.5-1 bardak/10 kg
- Yeşil çay olarak günde 1-10 bardak içilir; günde ≥ 10 bardak yeşil çay kolesterolün düşürülmesinde faydalıdır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Fazla miktarda çay midede irkilti, asit salgısında artış, iştahta azalma, sürekli uyarıyı-baskı izler, tükenmeye yol açabilir.
- Böbrek yetmezliği, tiroid bezi faaliyeti artışı, endişeli olanlarda kullanılmamalıdır.
- Gebelerde ve emzirenlerde dikkatle kullanılmalıdır.

Etkileşme

- MSS'ni uyaran diğer bazı maddelerle (efedrin gibi) birlikte kullanmaktan kaçınmalıdır.

Çemenotu (*Trigonella foenum-graecum* L.)

Diğer isimler:

Boyotu, Buyotu.

Aile:

Baklagiller (*Fabaceae/Leguminosae*).

Benzer türler:

Türkiye'de çok sayıda *Trigonella* türü yetişir; bazıları şunlardır: *Trigonella arcuata* C.A.Mey., *T.astroites* F. et Mey., *T.aurantiaca* Boiss., *T.balansae* Boiss., *T.brachycarpa* (Fisch.) Moris, *T.capitata* Boiss., *T.carica* Hub.-Mor., *T.cariensis* Boiss., *T.coerulescens* (M.B.) Hal., *T.corniculata* L., *T.crassipes* Boiss., *T.filipes* Boiss., *T.gладиata* Stev., *T.kotschyi* Boiss., *T.lunata* Boiss., *T.monantha* C.A.Mey., *T.radiata* L., *T.rigida* Boiss., *T.rostrata* Boiss., *T.spicata* S.S., *T.velutina* Boiss.

Tanım:

Sarı-beyaz çiçekli, yıllık bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şekilde (İstanbul, Gelibolu, Sivas, Niğde, Kırşehir, Yozgat, Adana, Urfa) bulunur.

Kullanılan kısım

- Tohumlar (Semen foenum graeci); Olgun meyveler toplanır, güneşte kurutulur, dövülerek tohumlar çıkarılır.

Anabileşenler

- Tohumlar
 - Flavonoidler (rutin gibi)
 - Fitin (fosforlu bir madde)
 - Lesitin
 - Fitosterol
 - Koumarin
 - Müsilajlı lif (>%25; galaktomannan gibi)
 - Nükleoalbumin (kolay emilebilir demir bakımından zengin)
 - Piridin alkaloidler (trigonellin)
 - Protein (>%20; lizin bakımından çok zengin)
 - Steroidal saponinler (diosgenin, neotigogenin, tigogenin, yamogenin)
 - Sabit yağ
 - Uçucu yağ (%0.015)

Etki

- Çemenotu bitkisinin çok fazla ve çeşitte etkisi vardır.
 - Afrodisyak
 - Ağrı kesici
 - Ateş düşürücü
 - Balgam söktürücü
 - Bağışıklık sistemini güçlendirici (hem sıvısal hem de hücrenel)
 - Besleyici
 - Çizgili kasları kuvvetlendirici
 - Gaz söktürücü
 - İdrar yollarında taş oluşumunu yavaşlatıcı (özellikle okzalit taşı)
 - İştah açıcı
 - Kan şekeri, lipid ve kolesterolü düşürücü
 - Mide koruyucu
 - Sürgüt
 - Yara iyileşmesini hızlandırıcı
 - Yumuşatıcı
- Kolesterol düşürücü etkiden lifli yapısı ve steroidal saponin içeriği sorumludur.
- Omeprazolla karşılaştırılabilir ölçüde mide koruyucu etkisi vardır; buna, mide salgısını azaltıcı ve mukozal glikoproteinlere etkisi aracılık eder.
- Trigonellin kan şekerini düşürür.
- Kolon kanserine karşı koruyucu etkilidir; yararlı etkisinden lifli yapısı, flavonoidler ve saponinler sorumludur.
- Aspirin vb ilaçlara benzemeyen bir mekanizma ile ağrı kesici ve ateş düşürücü etki oluşturur.

Çobançökerten (*Tribulus terrestris* L.)

Diğer isimler:

Çarıkdikeni, Demirdikeni, Deveçökerten.

Aile:

Yabanikimyongiller (*Zygophyllaceae*).

Tanım:

Yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Anadolu'da yaygın şekilde rastlanır.

Kullanılan kısım

Kök (*Radix tribuli*)

Meyve (*Fructus tribuli*)

Yapraklar (*Folia tribuli*)

Anabileşenler

- Işığa duyarlı kılıcı madde
 - Reçine
 - Saponik glikozidler (protograsilin, protodioscin gibi)
 - Steroller (β -sitosterol gibi)
 - Sabit yağ
-
- Bazı ülkelerde Tribulus yaprağı standardize özütü halinde çeşitli preparatları hazırlanmıştır; bunlar genellikle $\geq\%45$ steroidal saponin içerir ve yapraklardan 30-40 kez daha etkindir.

Etki

- İdrar söktürücü
- Kan basıncını düşürücü
- Spazm çözücü
- Üremeyi iyileştirici

Kullanılma/Doz

- İdrar söktürücü
- Kuvvetlendirici
- Taş düşürücü
- Üreme performansını artırıcı

- Küçük hayvanlar
- Kuru bitki: 25-300 mg/kg (2-3'e bölünerek)
- Tentür (1:2): 0.15-0.25 ml/kg (2-3'e bölünerek)
- İnfüzyon ve dekoksiyon (5-10 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg

İstenmeyen etki/Uyarı

- Fazla miktarlarda koyunlarda karaciğerde hasara ve ışığa duyarlılığa yol açabilir.

Dalmaçya Pireotu (*Pyrethrum cinerariifolium* (L.) Trevir.)

Diğer isimler:

- *Chrysanthemum cinerariifolium* (Trevir.) Vis., *Tanacetum cinerariifolium* (Trevir.) Schultz.

Aile:

- Bileşikgiller (*Asteraceae/Compositae*).

Tanım:

- Gümüşi renkte, paçalı yapraklı, çok yıllık, otsu bitkidir.

Benzer türler:

- *Pyrethrum roseum* (Adams.) Bieb./*C.coccineum*/*T.coccineum* (Wild.) Grierson.

Dağılım:

- Anavatanı Arnavutluk ve Yugoslavya'dır; Amerika, Orta Avrupa, Afrika, Japonya ve Türkiye'de de yetiştirilir.

Anabileşenler

- Çiçek başları
 - Piretrinler (piretrin-I ve -II, sinerin-I ve -II, jasmolin-I ve -II)
 - Reçine
 - Sabit yağ
 - Uçucu yağ (%0.5)
- Çiçeklerde %0.5-2, özütte %25 dolayında piretrinler vardır.

Etki

- Piretrinler dış parazitlere (uçucu sinekler, kene, pire vb) etkilidir. Temas zehiri olarak etkir; etkisi yere düşürücü ve çok hızlıdır. Böcekler için memelilere göre 100 kez daha etkilidir.
- Parazitlerdeki etkisine sinir hücre zarındaki Na-, K- ve Ca-kanallarına olan etkisi aracılık eder.

Kullanıma/Doz

- Dış parazitlere karşı genellikle serpmeye toz halinde kullanılır.
- Veteriner preparatları genellikle %3.4 piretrum içerir.
- Hayvanlarda %0.1 çözeltisi haftada 1-2 kez püskürtülerek kullanılır.

Defne (*Laurus nobilis* L.)

Diğer isimler:

Tehnel.

Aile:

Defnegiller (*Lauraceae*).

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şekilde bulunur. Doğu Akdeniz makisinin özel bitkisidir; Ege ve Karadeniz bölgesinde de rastlanır.

Tanım:

Sarı çiçekli bir ağaçtır.

Kullanılan kısım

Meyveler (*Fructus lauri*)

Yapraklar (*Folia lauri*)

Yağ (*Oleum lauri expressum*; Tehnel yağı; meyvelerden elde edilir)

Meyveleri küçük zeytin tanesi şeklinde olup olgunlaşınca (Sonbaharda) parlak siyah renk alır. Defne meyvesi yağı yeşilimsi renkte, özel ve kuvvetli kokulu, tereyağı kıvamındadır.

Etki

- Kalbi baskı altına alır.
- Kan basıncını düşürür.
- Antibakteriel-antiseptik etkilidir; bu etkisi ökaliptol ile ilgilidir.
- 3,4-Dimetoksiällilbenzen yatıştırıcıdır; strikninin öldürücü miktarına karşı farelerde koruyucu etkilidir.

Kullanılma/Doz

- Meyveleri midevi, terletici ve idrar söktürücü
- Yağı haricen antiparaziter ve yerel irkiltici
- Yaprakları baharat olarak kullanılır
- Uçucu yağı ile %0.5 yoğunlukta hazırlanan merhemi haricen hayvanlarda meme bezi ve meme başı enfeksiyonlarında koruyucu ve sağaltıcı olarak kullanılır; uygulama gerektiğçe tekrarlanır.
- Defne yağı merhem halinde (iç yağda %10'luk)
- Antiparaziter
- Romatizmada ağrı kesici
- Sinek kovucu
- İnfüzyonu (%5-10) insanlarda günde 2-3 bardak içilerek kullanılır.
- Defne sabunu (prina yağı ile hazırlanır) deri hastalıklarında ve saç dökülmesine karşı kullanılır.

Devedikeni (*Silybum marianum* L.)

Diğer isimler:

Akkiz, Devekengeri, Kengel. *Silimum marianum* L., *Carduus marianus* L.

Aile:

Bileşikgiller (*Asteraceae/Compositae*).

Tanım:

Bir-iki yıllık bir bitkidir.

Dağılım:

Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde yol kenarları ve tarlalarda yaygın şekilde rastlanır.

Kullanılan kısım

Çiçekli dallar (*Herbae cardui mariae*)

Tohumlar (*Semen cardui mariae*)

Tohumlar (meyve) 7 mm kadar uzunlukta, esmer renkte, ucunda 15 mm kadar uzunlukta, beyaz renkte tüy demeti bulunur

Anabileşenler

- Çiçek dallar, tohumlar, kısmen de yaprak ve gövdede
 - Silimarin (silibin) ortak ismiyle bilinen flavonolignan flavanonlar (tohumlarda %4-6).
 - Silimarin, silibinin (%50), silidianin (\cong %25), silikristin (%25), izosilibin ve dehidrosilibine verilen ortak isimdir.
 - Steroller
 - Biyojen aminler (betain, tiramin gibi)
 - Flavonoidler (apigenin, eridodiktiol, kaempferol, krizoeridol, kuersetin, naringenin, toksifolin gibi)
 - Nişasta
 - Sabit yağ (%25)
 - Proteinler
 - Tanen

Etki

- Silimarin yükseltgenmeyi önler
- Karaciğeri koruyucu
- Safra salgısını artırıcı
- Yumuşatıcı

- Yükseltgenmeyi önleyici etkisi birçok koruyucu etkisinin temelini oluşturur; serbest grupları bağlar ve daha zayıf gruplara çevirir.
- Özellikle karaciğer ve böbrek hücrelerinde lipid peroksidasyonu önler; birçok zehire (amanitinler, karbontetraklorür, parasetamol gibi) karşı koruyucu etkilidir.
- RNA polimeraz etkinliğini artırarak karaciğer hücrelerinde protein sentezini ve karaciğerin kendisini yinelemesini hızlandırır.
- Amanita phalloides (köy göçüren) gibi mantarlarla zehirlenmede antidot olarak etkir; zira, mantar toksinlerinin (amanitinler gibi) RNA polimeraz etkinliğini engellemesini önler.
- Mantarın yenilmesini takiben 48 saat içinde verilmelidir.
- Demiri bağlar ve demirle aşırı yüklenme durumunda glutasyonun dayanıklılığını artırır.
- Mast hücrelerinin dayanıklılığını artırır (antihistaminik etki).
- Kalsiyum metabolizmasını yavaşlatır.
- Tümör hızlandırıcılarının etkisini yavaşlatır.
- Silimarin IL-1 ve COX-2'yi engeller; son etkisi ile mide koruyucu etki oluşturur.

Dulavratotu (*Arctium tomentosum* Mill.)

Diğer isimler:

Kelotu, Uluavratotu. *Lappa tomentosum* (Mill.) Lam.)

Aile:

Bileşikgiller (*Asteraceae/Compositae*).

Tanım:

Çok yıllık, kırmızı çiçekli, otsu bitkidir.

Dağılım:

Bursa, Yalova, Kuzeybatı Anadolu, Orta Anadolu, Toros dağları, Maraş yöresinde rastlanır.

Kullanılan kısım

Çiçekler (Flores lappae)

Kök (Radix lappae)

Yaprak (Folium lappae)

Etki

- Antiseptik (hafif)
- İdrar söktürücü
- Kan temizleyici
- Sürgüt
- Terletici
- Yumuşatıcı
- Yükseltgenmeyi önleyici

Kullanılma/Doz

- Ekzema, sivilce, ürtiker, psoriasis gibi deri rahatsızlıkları
- Kusma kesici
- Dekoksiyon (%5-6) ve infüzyon (%2-5) şeklinde kullanılır.
- Küçük hayvanlar
- Kuru bitki: 25-500 mg/kg (2-3'e bölünerek)
- Tentür (%25-35 etilalkolde 1:2-1:3): 0.05-0.2 ml/kg (2-3'e bölünerek)
- İnfüzyon (5-30 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg (3'e bölünerek)

Enginar (*Cynara scolymus* L.)

Aile:

Bileşikgiller (*Asteraceae/Compositae*).

Tanım:

Mor çiçekli, çok yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Türkiye'de fazla miktarda yetiştirilir.

Kullanılan kısım

Dip yapraklar (*Folia cynarae scolymi*)

Kök (*Radix cynarae scolymi*)

Tohum (*Semen cynarae scolymi*)

Etki

- Acı-tonik
- İdrar artırıcı
- Karaciğer koruyucu (sinarin ve sinarosit)
- Kusturucu
- Safra salgısını-şekillenmesini artırıcı
- Kan kolesterol ve trigliserid seviyesini düşürür; kolesterolün sentezini önler (luteolin) ve atılmasını hızlandırır. Etkisi, hidrosimetilglutaril-CoA redüktaz etkinliğini önlemesiyle ilgilidir.
- Dokularda yükseltgenmeyi önler; bu etkisi, özellikle fenolik maddelere karşı karaciğerde daha belirgindir.

Kullanılma/Doz

- Enginar yaprağı ve kökü;
 - Cinsel gücü artırıcı
 - İştah açıcı
 - İdrar söktürücü
 - Karaciğer hücrelerini koruyucu
 - Kolesterol düşürücü
 - Safra salgısını artırıcı
- Küçük hayvanlar
 - Kuru bitki: 25-250 mg/kg (2-3'e bölünerek)
 - Kuru özüt (1:1): 10-50 mg/kg (2-3'e bölünerek)
 - Akışkan özüt (1:1): 0.025-0.2 ml/kg (2-3'e bölünerek)
 - Tentür (1.2-1:3): 0.05-0.25 ml/kg (2-3'e bölünerek)
 - İnfüzyon (5-30 g/bardak su): 1/2-1/4 bardak/10 kg

İstenmeyen etki/Uyarı

- Duyarlı kişilerde alerjik tepkiler, temas dermatiti oluşabilir.
- Safra kesesinde taş bulunanlar, safra akışında sorun veya tıkanıklık olanlarda kullanılmamalıdır.

Felfelek (*Acacia catechu* Willd.)

Diğer isimler:

Kaşu, Seylankaşu.

Aile:

Hurmagiller (*Palmae*).

Tanım:

Orta-büyükte (10-15 m yükseklik) bir ağaçtır.

Dağılım:

Güneydoğu Asya'da (Hindistan, Pakistan, Seylan gibi) yetişir.

Kullanılan kısım

Özüt (Catechu; odun kısımlarının suda kaynatılıp yoğunlaştırılması ile hazırlanır)

Tohumlar (Semen arecae; Arekacevizi, Felfelek tohumu, meyve)

Tohumlar, 2 sm uzunlukta, yumurta şeklinde, sert kabuklu, hafif kokulu, buruk-acı lezzetlidir.

Anabileşenler

- Tohumlar
 - Pridin alkaloidler (%0.1-0.5 arekolin, arekaidin, guvacin, guvakolin gibi)
 - Sabit yağ (%10-15)
 - Tanen (%15-25)
- Özüt
 - Kateşik tanen (epikateşin, kateşin, kateşutannik asit gibi)
 - Musilaj
 - Yağ

Etki

- Antelmintik
- Antiseptik
- Büzüştürücü
- Kabız yapıcı (tanenler sebebi ile)
- Sürgüt (kolinerjik etkisi ile)

- Guvacin antiepileptik etkilidir; bu etkisi, GABA taşıtını engellemesiyle ilgilidir.
- Arekolin ve arekaidin kolinerjik etkilidir; nAk-R agonisti olarak etkir.
- Helmintlerin hareketlerini artırır ve uzaklaştırır. Özellikle köpeklerde şeritlere (*Taenia hydatigena*, *T.multiceps*, *T.psiformis*, ekinokoklar gibi), at ve koyunlarda askaridler ve strongillere etkilidir.

Güzelavratotu (*Atropa belladonna* L.)

Diğer isimler:

Belladonotu.

Aile:

Patlıcangiller (*Solanaceae*).

Tanım:

Çok yıllık, kazık köklü, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şeklide (Kırklareli, Abant, Balıkesir-Alaçam ormanları, Sinop-Ayancık ormanları, Trabzon-Zigana dağları, Artvin, Adana-Toros etekleri, Hatay-Nur dağları) bulunur.

Kullanılan kısım

Kök (Radix belladonna)

Rizom (Rhizoma belladonna)

Toz (Belladonna herba pulvis)

Yapraklar (Folia belladonna)

- Yapraklar çiçek açma zamanından önce toplanır; havadar bir yerde, ince bir tabaka halinde yayılarak veya küçük demetler şeklinde ipe dizilerek hızla kurutulur.
- Kökler yaz sonunda toplanarak çıkarılır, yıkanır, tam olarak veya ince dilimler şeklinde kesilerek kurutulur. Kökler tercihen 2-3 yıllık bitkilerden alınır.

Anabileşenler

- Kök, yaprak ve meyveler
 - Alkaloidler (S-hiyosiyamin, R,S-hiyosiyamin “atropin” gibi)
- Bitkide kuru esasa göre alkaloid oranı %0.2-2 arasında değişir.
- Otsu kısımlarda %0.3-0.6,
- Köklerde %0.4-1.2 alkaloid vardır.
- Toplam alkaloid içinde en fazla bulunanı S-hiyosiyamindir; bitkinin yapraklarındaki alkaloidin %>85’ini, köklerindeki de %65’ini oluşturur; bu madde hızla atropine çevrilir.
- Bitkide
- Diğer alkaloidler [%6.7 atropamin (apoatropin), %3 tropin, %1.9 skopolamin, %05 aposkopolamin, %0.2 tropinon, %0.3 3α-fenilasetoksitropan gibi]
- Flavonoidler
- Koumarinler
- Tanenler

Etki

- Spazm çözcü
- Solunum yollarını açıcı
- Sürgün önleyici
- Terlemeyi önleyici

Kullanılma/Doz

- Ağrı kesici
- Astım nöbetlerini önleyici
- Solunum açıcı
- Spazm çözücü (özellikle sindirim kanalı, safra yolları)
- Terlemeyi önleyici

- Atropin hayvanlarda
 - Parenteral: 0.02-0.2 mg/kg
 - Ağızdan: 0.06-0.6 mg/kg
 - Tentür (Ağızdan)
 - At ve sığır: 15-30 ml
 - Koyun ve domuz: 4-8 ml
- İnsanlarda hiyosiyamin olarak hesaplanan %0.28-0.32 toplam alkaloid içeren tozu (280-320 mg/100 g) tek seferde 0.05-0.1 g (0.15-0.3 mg toplam alkaloid) kullanılır; bundan bir seferde en çok 0.2 g (0.6 mg alkaloid), bir günde de en çok 0.6 g (1.8 mg alkaloid) kullanılır.

Hakikikekik (*Thymus vulgaris* L.)

Aile:

Ballıbabagiller (*Laminaceae/Labiatae*).

Tanım:

Beyaz çiçekli, küçük yapraklı, kuvvetli kokulu, çok yıllık bir bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde birçok yerde yetişir.

Kullanılan kısım

Çiçekli-yapraklı dallar (*Herbae thymi*)

Kekik yağı (*Oleum thymi*)

Anabileşenler

- Yapraklar
 - Fenoller (timol, karvakrol gibi)
 - Flavonoidler (apigenin, luteolin)
 - Glikozidler (arbutin gibi)
 - Kafeik asit türevleri (%0.1-1.35 rosmarinik asit gibi)
 - Uçucu yağ (%0.3-0.5)
- Kekik yağı
 - Önemli bir kısmını timol (%30-50), karvakrol (%1-5), p-simen (%15-45) ve sitral oluşturur.
 - %1-3 borneol, kafur, limonen, linalool, β -pinen, karyofillen,
 - <%1 bornilasetat, kamfen, ökaliptol, linalilasetat, terpineol, terpinilasetat vardır.

Etki

- Antiseptik (bakter, mantar, virüs)
 - Antelmintik (özellikle kancalı kurtlar için)
 - Balgam söktürücü
 - Solunum uyarıcı
 - Spazm çözücü
 - Yatıştırıcı
-
- Antiseptik ve antelmintik etkilerine özellikle timol ve karvakrol yol açar.
 - Balgam söktürücü etkisi terpenlerin solunum yollarındaki kirpiksi hareketi uyarması sonucudur.
 - Bitkinin güçlü yangı önleyici etkisi de vardır.
 - Spazm çözücü etkisi flavonoidler ile ilgilidir.

Kullanılma/Doz

- Kekik yağını %0.9-1 yoğunlukta içeren çözeltileri hayvanlarda (at, sığır, koyun, keçi, domuz, tavşan, kanatlı gibi) dışarıdan yara antisepsisi için püskürtülerek kullanılır; en çok 7 gün süreyle uygulanır.
- İnsanlarda bitki günde 10 g miktarda (timol olarak %0.3 fenol içeriğine göre) kullanılır.
- İnfüzyon (%1-2) şeklinde günde birkaç kez bir bardak içilir.
- Kekik yağı safra artırıcı ve kronik üst solunum yolları hastalıklarında kullanılır; bu amaçla insanlarda ağızdan 4-5 damla miktarda 3-5 gün süreyle verilir.
- Dışarıdan banyo şeklinde (≥ 4 mg kekik yağı/L su) de kullanılabilir; banyo için 500 g bitki/4 L suda 10 dk kaynatılarak da hazırlanır; sonra, karışım banyo suyuna katılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Uzun süre ve fazla miktarda kullanılan timol ve karvakrol veya bunları içeren kekik preparatları zehirlenmeye sebep olabilir.
- Ciddi karaciğer hasarı veya tiroid bezi görev bozukluğu bulunanlarda durumu daha da kötüleştirebilir; böyle hastalarda dikkatle kullanılmalıdır.

Haşhaş (*Papaver somniferum* L.)

Aile:

Haşhaşgiller (*Papaveraceae*).

Tanım:

Yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde, başta Afyon çevresi olmak üzere, birçok yerde özellikle iki alt-türü *P.somniferum* var.*anatolica* (Körhaşhaş) ve *P.somniferum* var.*subspontaneum* (Açıkhaşhaş) yetiştirilir.

Benzer türler:

Papaver acrochaetum Bornm., *P.argemone* L., *P.bracteatum* Lindl., *P.clavatum* Boiss., *P.communatum* F. et Mey., *P.glaucum* Boiss., *P.gracilis* Auch., *P.hybridum* L., *P.orientalis* L., *P.pilosus* S.S., *P.rhoeas* L., *P.spicatum* Boiss., *P.strictum* Boiss.

Kullanılan kısım

- Afyon (Opium, Succus papaveris; ham meyvelerin çizilmesiyle elde edilir)
- Meyveler (Fructus papaveris immature, Haşhaşbaşı, Haşhaşkabuğu; kuru ham meyveler)
- Tohumlar (Semen papaveris)
- Tohumlardan elde edilen yağ (Oleum papaveris)
- Yapraklar (Folia papaveris)
- Tıbbi amaçla kullanılan yağı tohumların soğukta sıkılması ile elde edilir; bunun asit içeriği düşüktür (%1-2.5).

Anabileşenler

- Tohumlarda %50 dolayında yağ vardır.
- Afyon, ağırlık esasına göre, %10-25 alkaloid içerir; 6'sı daha önemli, 25'den fazla alkaloid bulunur.
- Alkaloidler
 - %4-21 morfin
 - %0.8-2.5 kodein
 - %4-8 noskapin
 - %0.1-2 narsein
 - %0.5-2 papaverin
 - %0.5-2 tebain
- Tıpta kullanılan afyon tozu %10 morfin içerecek şekilde ayarlanır; %0.5 kodein, az miktarda tebain de içerir.

Etki

- Ağrı kesici
- Öksürük dindirici
- Spazm çözücü
- Sürgün önleyici
- Uyuşturucu
- Yatıştırıcı

Kullanılma/Doz

- Afyon tozu (%10 alkaloid içerir)
- Afyon özütü (%20 alkaloid içerir)
- Afyon tentürü (%0.05 alkaloid içerir)
- Dekoksiyon (%2-5)

- Sürgün önleyici ve sağaltımı için
- Afyon tozu
 - Sığır: 10-25 g
 - At: 5-20 g
 - Koyun ve keçi: 1-2 g
 - Köpek: 0.1-0.5 g
- Afyon tentürü
 - Sığır: 50-120 ml
 - At: 20-100 ml
 - Koyun ve keçi: 5-20 ml
 - Köpek: 1-5 ml
- Haşhaşbaşı dekoksiyonu
- Uyku verici
- Gargara halinde ağız-boğaz-diş ağrılarında ağrı kesici

Hatmi (*Althaea officinalis* L.)

Diğer isimler:

Şifalıkök, Tıbbikök.

Aile:

Ebegümecigiller (*Malvaceae*).

Dağılım:

Anavatanı Avrupa ve Sibirya'dır; Türkiye dahil, birçok ülkede de yetişir.

Benzer türler:

Ülkemizde *Althaea apterocarpa* Fenzl./*Alcea apterocarpa* Boiss., *A.armeniaca* Ten., *A.calverti* Boiss., *A.cannabina* L., *A.denudata* Boiss., *A.ficifolia* Cav./*A.rugosa* Alef., *A.hirsuta* L., *A.pontica* Janka/*A.ficifolia* Gris., *A.pallida* (W.K.) Nym./*Alcea pallida* W.K., *A.remotiflora* Boiss./*Alcea remotiflora* Boiss., *A.rosea* (L.) Cav./*Alcea rosea* L. (Gülhatmi), *A.rufescens* Boiss., *A.setosa* (Boiss.) Alef., *Hibiscus syriacus* L. türleri de vardır; aynı amaçlarla kullanılır.

Tanım:

Çok yıllık, otsu bir bitkidir.

Dağılım:

Ülkemizde yaygın şekilde (İstanbul, Marmara bölgesi, İzmir, Erzincan gibi) yetişir.

Kullanılan kısım

- Çiçek (Flores althaeae)
- Kök (Radix althaeae)
- Yaprak (Folium althaeae)

- Yaprakları bitki çiçekli iken ve çiçekler tamamen açılmadan önce toplanır ve gölgede kurutulur.
- Kökler 2 senelik veya daha yaşlı bitkilerden sonbaharda alınır, yıkanarak temizlenir ve kabuğun dış kısmı soyulduktan sonra güneş veya gölgede kurutulur.

Anabileşenler

- Albümin
- Asparajinler
- Fenilik asitler
- Flavonoidler
- Müsilajlı madde (arabinogalaktanlar, polisakkaridler, ramnogalakturonlar gibi) içerir; müsilaj yapraklarda %5-10, köklerinde %20-35 arasında bulunur; müsilaj hidrolize olduğunda D-galakturonik asit ve bazı şekerler (arabinoz, ramnoz, galaktoz, glikoz gibi) açığa çıkar.
- Nişasta (kökte %30-40)
- Şekerler (sakkaroz, galaktoz)
- Pektin
- Tanenler
- Tuzlar
- Zamk

Etki

- Bağışıklığı uyarıcı
- Besleyici
- İdrar söktürücü
- Koruyucu
- Yumuşatıcı

Kullanılma/Doz

- Ağız-boğaz yangıları
- Göğüs yumuşatıcı
- İdrar yolları yangıları (sistit, nefrit, uretrit gibi)
- Öksürük
- Sindirim sistemi şikayetleri (mide-bağırsak iltihapları, ülser, sancı, sürgün gibi)
- Üst solunum yolları hastalıkları
- Zehirlenmelerde koruyucu
- Haricen açık/yırtık yaralar ve ülserlerde faydalıdır.
- İnsanlarda günde 5 g'ı infüzyon (%5) ve dekoksiyon (%5-10) şeklinde bölünerek kullanılır.
- Deride yıkama/kompres şeklinde kullanılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Son derece güvenli bir maddedir.
- Yalnız, sindirim kanalından bazı maddelerin (glikoz, ilaçlar, suda çözünen maddeler gibi) emilmesini sınırlandırabilir.

Hayatağacı (*Thuja occidentalis* L.)

Diğer isimler:

Amerikanmazısı, Doğumazısı, Mazıağacı.

Aile:

Servigiller (*Cupressaceae*).

Dağılım:

Kuzey Amerika, Orta ve Güney Avrupa, Çin ve Moğolistan'da yetişir. Park ve bahçelerde çit yapımında çok yetiştirilir.

Kullanılan kısım

Yapraklar ve ince dallar (*Summitates thujae*)

Anabileşenler

- Acı maddeler (pinipikrin, tannik asitler, thujin, thujigenin, thujetin gibi)
- Flavonoidler (amentoflavon, bilobetin, hinokiflavon, kuersetin, kaempfer glikozidleri, mearusitrin, mirisetin gibi)
- Glikoproteinler
- Lignanlar
- Polisakkaridler (%4; thujapolisakkaridler)
- Proantosiyanidinler
- Tanenler (%1)
- Thujapolisakkaridler (%4)
- Uçucu yağ (%0.4-4): Yapraklarda %0.4-1, kuru ince dallarda %1.4-4; uçucu yağ, başlıcaı thujonlu terpen türevleri içerir.
- Yağın önemli bir kısmını α -thujon, β -thujon, α -pinen, α -terpinen, γ -terpinen, terpinolen, limonen, mirisen, kamfen, borneol, fenkon, tulilalkol oluşturur.
- Kuru ince dallarda 7.6 g/kg thujon (%85'i α -thujon, %15'i β -thujon) bulunur.

Etki

- Bitkinin etkileri, büyük ölçüde thujon olmak üzere, uçucu yağla ilgilidir.
- Thujon son derece irkiltici ve hücre zehiri etkilidir; bakterilere ve iç parazitlere yönelik etkisi vardır.
- Spazm yapıcıdır
- Uterusu da uyarır.
- T-hücrelerinin (özellikle Th-hücreleri) sayısını artırır, IL-1, IL-2, IL-6, TNF α 'yı uyarır.
- Peyer plaklarının antijene cevabını artırır.
- Bağışıklığa yönelik etkileri büyük ölçüde suda çözünen thujapolisakkaridler ve glikoproteinlerle ilgilidir; bunların antiviral etkisi de vardır; HIV-1 virüsünün çoğalmasını önler.
- Tohum özütü 5 α -redüktaz (testosteronun dihidrotestosterona çevrilmesine aracılık eder) etkinliğini engeller; etki finazterid kadar güçlü değildir.

Kullanılma/Doz

- Geçmişten beri insanlarda thuja özütleri gebelik önleyici ve istenmeyen gebeliklerin sonlandırılması için kullanılmaktadır.
- Deri hastalıkları
- Kronik kulak iltihabı
- Üst solunum yolları (soğuk algınlığı, öksürük gibi) ve sinus hastalıklarında da kullanılır.
- Küçük hayvanlar
- Tentür (%60-80 etilalkolde 1:2-1:3): 0.05 ml/kg
- Hayvanlar: Haricen %10 merhem şeklinde
- İnsanlarda kuru ince dalları günde 3 kez 1-2 g miktarlarda (40-80 mg thujon) kullanılır.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Doz aşımı hallerinde, özellikle karaciğer ve böbreklerde olmak üzere, thujo özütleri, metabolik bozukluklar da dahil, ciddi istenmeyen etkilere (hasar, yağlı soysuzlaşma gibi) yol açarlar.
- Sindirim kanalında irkilti, kusma, uterusu şiddetli ve uzun süreli kasılma oluşur.
- Thujon içeren diğer maddelerle (Pelinotu gibi) birlikte tekrarlanarak kullanılması MSS'nde kalıcı bozukluklara, çirpınlara yol açabilir.
- Thujon suda erimemesi sebebiyle, infüzyonu diğer preparatlarına göre daha güvenlidir.
- Gebelerde yavru atmaya sebep olabilir; kullanılmaması önerilir.

Hintbaklası (*Ricinus communis* L.)

Diğer isimler:

Genegerçekotu, Hintyağı.

Aile:

Sütleğengiller (*Euphorbiaceae*).

Dağılım:

Ülkemizde Adana, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Malatya, Elazığ gibi yörelerde rastlanır.

Kullanılan kısım

Tohumlar (Semen ricini)

Yağ (Oleum ricini; tohumların sıkılması ve temizlemesi ile elde edilir)

Hintbaklası tohumları 8-18 mm uzunluğunda, 4-12 mm genişliğinde, üzeri parlak, esmer-lekeli tanelerdir.

Anabileşenler

- Tohumlarda
- Enzimler (lipaz gibi)
- Risin (toksalbümin)
- Risinin (alkaloid)
- Sabit yağ (<0%50; palmitik asit, risinoleik asit, stearik asit gibi yağ asitleri)
- Steroller
- Vitamin E

Etki

- Sindirim kanalını yumuşatıcı
- Sürgüt
- Ağızdan verildiğinde sindirim kanalının alkali ortamında sabunlaşarak sodyum risinoleat oluşturur.
- Risinoleat, bağırsak mukozası son derece irkilticidir; küçük başlarda 2-8 saat, büyük başlarda 12-18 saat içinde yumuşak dışkılamaya sebep olur.

Kullanılma/Doz

- Hintyağı sürgüt olarak kullanılır.
 - Sığır: 500-1000 ml
 - At: 250-500 ml
 - Dana ve tay: 50-100 ml
 - Koyun ve keçi: 50-150 ml
 - Köpek: 5-25 ml
 - Kedi: 3-15 ml

İstenmeyen etki/Uyarı

- Alerjik etkilidir; duyarlı bireylerde kaşıntı, uyku basması, ödem, kan basıncında düşme ile giden belirtiler görülür.
- Bakla kabuğunda bulunan risin ve risinin çok zehirlidir; bir meyvedeki risin (250 µg) bir insanı öldürmeye yeterlidir.
- Tohumların dahilen kullanılması tehlikelidir.

Hünnap (*Ziziphus jujuba* Mill.)

Aile:

Cehrigiller (*Rhamnaceae*).

Tanım:

Dikenli bir ağaçtır.

Dağılım:

Ülkemizde Güney ve Batı Anadolu'da rastlanır.

Kullanılan kısım

Meyveler (Fructus jujubae; tamamen olgun).

Bunlar 1.5-3 sm uzunluğunda, tatlı lezzetli, olgunlaşınca koyu-kırmızı-siyahımtırak renktedir.

Anabileşenler

- Meyvelerde
 - Müsilaj
 - Pektin
 - Sabit yağ
 - Saponinler (jujubosidler gibi)
 - Şeker
 - Tanen
 - Triterpenoid glikozidler (zizipin gibi)
 - Uçucu yağ
 - Vitaminler (A, B₂, C gibi)

Ihlamur (Tilia türleri)

Aile:

Ihlamurgiller (*Tiliaceae*).

Tanım:

Birçok ıhlamur türü vardır; başlıcaları: *Tilia cordata* Mill. (Kışııhlamuru), *T.alba* W.K./*T.argentea* Desf./*T.tomentosa* Moench (Gümüşııhlamur), *T.platyphyllos* Scop./*T.grandifolia* Ehrh. (Büyük yapraklı ıhlamur, Yazııhlamuru), *T.rubra* DC. (Kırmızııhlamur) gibi.

Kullanılan kısım

Bitkisel kömür (Carbo ligni; odun kısmından hazırlanır)

Çiçekler (Flores tiliae)

Kabuk (Cortex tiliae)

Yapraklar (Folia tiliae)

Anabileşenler

- Çiçeklerde:
 - Fenolik asitler (kaffeik asit, klorojenik asit, p-koumarik asit)
 - Flavonoidler (%1; astragalin, izokuersitrin, kersetol, kaempferol, kuersetin, tilirosid gibi)
 - Müsilaj (%6-8; arabinogalaktanlar)
 - Şekerler
 - Tanen (%2)
 - Uçucu yağ (%0.02-0.1)
- Yapraklarda:
 - Glikozid (tiliasin)
 - Şekerler
 - Tanen
 - Uçucu yağ (%0.5)
- Uçucu yağda:
 - Farnesol (seskuiterpenik alkol)
 - Feniletılalkol, bunun fenilasetik asit ve benzoik asitle olan esterleri
 - Geranilasetat
 - Geraniol
 - Hidroksisitroneal
 - Linalool
 - Öjenol

Etki

- Bağışıklık uyarıcı
 - Balgam söktürücü
 - Büzüştürücü
 - İdrar söktürücü
 - Öksürük kesici
 - Safra söktürücü
 - Spazm çözücü
 - Terletici
 - Yatıştırıcı
 - Yumuşatıcı
- İhlamurdaki glikozidler, tanenler ve uçucu yağ antimikrobiale etkilidir.

Kullanılma/Doz

- Ihlamur çiçeği:
 - Balgam söktürücü
 - Göğüs yumuşatıcısı
 - İdrar söktürücü
 - Spazm çözücü
 - Terletici
 - Yatıştırıcı
- Ihlamur kabuğu:
 - Damar genişletici
 - Safra söktürücü
 - Spazm çözücü
- Ihlamur kömürü:
 - Mide-bağırsak hastalıklarında yüzeyde tutucu
- Hayvanlarda (at, sığır, koyun, keçi, domuz) çiçeklerinden hazırlanan preparatı (%10 ihlamur çiçeği ile hazırlanır; 14 etkin madde içerir) kızgınlığa yol açmak için kullanılır.
- At ve sığır: Günde 2 kez 50 g miktarda 2 gün
- Diğer hayvanlar: Günde 2 kez 10-20 g miktarda 3-4 gün
- İnsanlarda günde 2-4 g miktarlarda infüzyon (2 g/bir bardak su) şeklinde kullanılır.

Isırganotu (*Urtica urens* L., *U.dioica* L.)

Aile:

Isırganotugiller (*Urticaceae*).

Tanım:

Büyük ısırganotu (*U.dioica*) ve küçük ısırganotu (*U.urens*) diye bilinen iki türü vardır. *U.diosca* çok yıllık, *U.urens* yıllık otsu bitkilerdir.

Dağılım:

Anavatanı İngiltere'dir; Ülkemizde her yerde (özellikle Ankara, Bursa, Kayseri, Rize, Trakya) bulunur.

Kullanılan kısım

Kök ve rizomlar (*Radix urticae*, *Rhizoma urticae*)

Tohumlar (*Fructus urticae piluliferae*)

Yapraklı-dallar (*Herbae urticae*; taze ve güneşte kurutulmuş)

Tohumlar (meyve) 2-3 mm uzunlukta, parlak-esmer renkte, yumurta biçimindedir.

Etki

- Isırganotunun başlıca etkileri:
 - Adet söktürücü
 - Ağrı kesici
 - Alerji önleyici
 - Ateş düşürücü
 - Bağışıklığı uyarıcı
 - Cinsel gücü artırıcı
 - İdrar söktürücü
 - Sürgün yapıcı
 - Ürik asit atıcı
 - Yerel irkilti doğurucu

- Isırganotunun deride oluşturduğu yakıcı/batıcı/acıtıcı etki histamin, Ak ve formik asitten ileri gelir.
- Bağışıklık sistemini uyarır; bu etkisi bileşimindeki lektinden ileri gelir; bu madde T-hücreleri için süperantijen olarak etkir ve bu hücrelerin sayısını artırır.
- Antijene karşı T-hücresi cevabının güçlenmesi viral hastalıklar ve kanserin önlenmesinde son derece önemlidir.
- Seks hormonu bağlayan globuline bağlanarak serumda serbest testosteron miktarını artırır; bu durum cinsel isteğin/gücün artmasıyla sonuçlanır.
- Prostat bezinde testosteronun östradiole çevrilmesini önler. İyi huylu prostat tümörlerinde yararlıdır. İdrarın çıkarılmasını kolaylaştırır; bu etkisi I-II. dönemdeki prostat büyümesinde irkilti ve rahatsızlığı hafifletir.
- Kan basıncını düşürür; bu etkisi idrarla sodyum çıkarılmasını artırmasıyla ilgilidir.
- Kan şekerini düşürür; ısırganotunun sulu- ve alkolik-özütü (20 mg/kg) kan şekerini %10-20 düşürür.
- Alerjik rihinitte diğer pek çok ilaçla (antihistaminikler, adrenerjik ilaçlar gibi) karşılaştırılabilecek kadar etkilidir; üstelik onların yol açtıkları birçok istenmeyen etkisi (yatışma, öğrenme, hatırlama yeteneğinde zayıflama gibi) de yoktur. Alerjik burun akıntılarında oldukça etkilidir.
- Vitamin C ve demir bakımından zengin olması dolayısıyla kan yapımını ve vücut direncini artırır.
- Yaprak özütü ve kaffeik asit 5-LOX ve COX etkinliğini kısmen engeller.

Kullanılma/Doz

- Ağrı kesici
- Alerji önleyici/sağaltıcı
- Cinsel gücü artırıcı
- İdrar söktürücü
- İştah açıcı
- Kan temizleyici
- Nefes açıcı
- Romatizma
- Siyatik
- Ürik asit atılmasını hızlandırıcı
- Vücut direncini artırıcı
- Fiziksel ve zihinsel yorgunluklarda kuvvetlendirici
- İltihaplı yaralar ve çıbanlarda iltihap söktürücü
- Ödemleri geriletici
- Süt salgısını artırıcı
- Saç tellerini kuvvetlendirici ve kepeklenmeyi önleyici
- Uterus ve basur kanamaları

- Veteriner hekimlikte 14 etkin maddeyi içeren preparatı (%10'luk) hayvanlarda kızgınlığa yol açmak için kullanılır; bundan;
 - At ve sığırlarda günde 2 kez 50 g miktarda 2 gün
 - Koyun, keçi ve domuzlarda günde 2 kez 10-20 g miktarlarda 3-4 gün
- İnsanlarda tohumları havanda dövüp balla karıştırılarak macun halinde yenilirse, astım dahil diğer pek çok durumda oldukça etkilidir; ısırganotu tohumu günde 8-10 g arasında kullanılır.
- Taze bitki, romatizmal ağrılarda ağrılı yere sürülerek tahriş yapılması ve kanın burada toplanması için kullanılır. Bu amaçla tentürü (1:10) oldukça faydalıdır.
- Yapraklardan hazırlanan infüzyonu (bir avuç yaprak/1-2 L su) saç dökülmesine ve kepeklenmeye iyi gelir; taç toniği olarak haftada 2-3 kez kullanılır.
- Alerjik rahatsızlıklarda infüzyonu (bir avuç bitki/5 badak su) bal veya şekerle tatlandırılıp içilebilir.
- Yapraklardan hazırlanan infüzyon (%2-5) veya köklerden hazırlanan dekoksion (%2-4) şeklinde yemek aralarında günde 2-3 bardak içilerek kullanılır.
- İnsanlarda ağızdan kuru bitki günde 2-3 kez 2-3 g, %25 etilalkolle 1:1 oranında hazırlanmış sıvı özüt 3-4 ml, %45 etilalkolle 1:5 oranında hazırlanmış sıvı özüt 2-6 ml miktarda kullanılır.
- Fiziki ve sinirsel yorgunluklarda taze sıkılmış suyu günde 2-3 defa 1-2 yemek kaşığı içilir.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Isırganotuna hastaların tahammülü oldukça iyidir.
- Taze bitkiye el veya deri ile temas edilmesi şiddetli kaşıntı/acı/ağrıya sebep olabilir.
- Bitki halinde fazla miktarda yenildiğinde titreme, ağrı, salya artışı, kusma, solunum güçlüğü oluşabilir.
- Kalp ve böbrek kaynaklı ödemlerde kullanılmaması önerilir.

İnciçiçeği (*Convallaria majalis* L.)

Aile:

Zambakgiller (*Liliceae*).

Tanım:

Beyaz çiçekli bitkidir.

Kullanılan kısım

Yaprak ve çiçekler (*Herbae convallariae*)

Anabileşenler

Kuru bitkide %0.1-0.5 arasında >30 steroid yapıda kardenolid glikozid bulunur.

Bu glikozidlerin başlıcaları: Desglukokeirotoksin (%5-15), Konvallamarin, Konvallatoksin (%4-40), Konvallosid (%4-24), Konvallatoksol (%10-20), Lokundjosid %1-25)

Bitkide ayrıca;

Azetidin-2-karbonik asit

Flavonoidler (%0.9-1.1)

Kolin (%0.4)

Şelidonik asit (%1.5)

Etki

- İdrar artırıcı
- Kalp kasını kuvvetlendirici
- Kalpteki etkisi kalp kası hücre zarındaki Na,K-ATPaz etkinliğini engellemesiyle ilgilidir.
- Kalp kasında digitalis ve strofantin-benzeri etkiler oluşturur.

Kullanılma/Doz

- Kalp yetmezliğinde kalp kuvvetlendirici
- Toz
- At ve sığır: 4-8 g
- Koyun ve keçi: 0.6-1.2 g
- İnsanlarda İnciçiçeği tozu ağızdan günde 0.6 g kullanılır; bunda 1.2-1.8 mg kalp glikozidleri bulunur.
- Tentürü 5-10 damla miktarda kullanılır.
- İdrar artırıcı olarak %1-3 infüzyonu 2-3 bardak; kalp kuvvetlendirici olarak da %5 infüzyonu 2 saat arayla bir çorba kaşığı içilir.

İstenmeyen etki/Uyarı

- Yüksek dozlarda bulantı, kusma, renk körlüğü, kalpte atım düzensizlikleri yapabilir.
- Kanda potasyum düşmesi ve kalsiyum fazlalığı durumlarda kullanılmamalıdır.

Etkileşme

- Kinidin, kalsiyum tuzları, sürgütler, idrar söktürücüler, glukokortikoidlerle etkileşmeler yapabilir.

Jensiyan (*Gentiana lutea* L.)

Diğer isimler:

Censiyan, Güşadotu, Sarıgentiyan.

Aile:

Kızılkantarongiller (*Gentianaceae*).

Dağılım:

Orta Avrupa dağlarından yaygın şekilde rastlanır.

Ülkemizde Bursa-Uludağ'da 1800-2000 m arasındaki kesimde, İzmir Bozdağ, Kütahya ve Zigana dağında bulunur.

Kullanılan kısım

Genellikle kök (*Radix gentianae luteae*)

Kök 3-5 senelik bitkiden elde edilir. Kökler sonbaharda topraktan çıkarılır, yıkanır, kesilir; önce güneşte, sonra gölgede kurutulur.

Anabileşenler

- Köklerde
 - Acı glikozidler (%0.05-0.3 amarogentin, %0.03-0.1 amaroswerin, jensiyopikrin gibi)
 - Ksanton flavonoidler (gentizin, gentiozit gibi)
 - Monoterpen alkaloidler (gentianin, gentianamin, gentianadin gibi)
 - Pektin (%10'a kadar)
 - Sabit yağ
 - Tanen
 - Uçucu yağ
- Glikozidler son derece acıdır; acılık 1/58.000.000 seyreltmede bile hissedilir.
- Droğun kırılma yüzeyinde görülen sarı renk ksanton flavonoidlerden ileri gelir.
- Alkaloidler yangı önleyici etkilidir.

Etki

- Ateş düşürücü
- İştah açıcı
- Kan yapımını hızlandırıcı
- Yara iyileştirici
- Jensiyopikrin (irido-glikozid) mide rahatsızlıklarında (mide ülseri, pepsin ve asit salgısında azlık) iyileştirici etkilidir.

Kullanılma/Doz

- Dahilen
- İştah açıcı
- Sindirimi kolaylaştırıcı
- Haricen
- İrinli yaralarda dekoksiyon (%10) şeklinde
- Jensiyanla hazırlanan çeşitli preparatların hayvanlardaki dozları aşağıdaki gibidir.
- Jensiyan kökü tozu
 - At: 10-20 g
 - Sığır: 15-30 g
 - Koyun ve keçi: 5-10 g
 - Köpek: 0.5-2 g
 - Kedi ve kümes hayvanları: 0.2-1 g

- Jensiyan özütü (1 g kaba toz edilmiş jensiyan kökü + 8 g kloroformlu su + 1 g alkol)
 - At: 2-4 g
 - Sığır: 2-6 g
 - Koyun ve keçi: 1-2 g
 - Köpek: 0.1-0.4 g
- Jensiyan tentürü (1 g kaba toz edilmiş jensiyan kökü + 5 g seyreltik alkol)
 - At: 10-30 g
 - Sığır: 15-40 g
 - Koyun ve keçi: 10-15 g
 - Köpek: 1-4 g
 - Kedi: 0.2-1 g
- Jensiyan akışkan özütü
 - At ve sığır: 15-30 g
 - Koyun ve domuz: 4-8 g

Uyarı

- Onikiparmak bağırsağı ülseri, reflü, asit salgısının fazlalığı gibi durumlarda kullanılmamalıdır.